

СТОЈАН ЈОВАНОВИЋ – ДРЖАВНИ ПИТОМАЦ И ПИСАЦ ФРАНЦУСКЕ ГРАМАТИКЕ*

У раду је анализирано школовање Стојана Јовановића, предводника Кајтанске буне. Јовановић је у Београду похађао основну школу, пошто Високу школу и на крају је завршио Крађујевачку гимназију (1836). Био је кадет за време крајкокошског постојања Војне академије 1837/38. године. Као државни питомомац школовао се у Бечу од 1839. до 1842. године, где је две године код приватних учитеља учио француски и немачки језик. Током 1841/42. године студирао је право на Бечком универзитету и положио је при испитима. На предлог Јована Сперије Поповића, Министарства просвете је у августу 1842. године обуставило даље школовање српских питомаца у Бечу. Јовановић се пошто као обреновићевац укључио у политичке борбе у Србији. Од 1842. до 1844. године приликом је покушао да обори уставобранитељски режим. У лето 1844. године у Бечу је публиковао ирочник „Француска грамика“.

Име Стојана Јовановића, од савременика прозваног Цукић, најчешће се везује за његово предводништво Катанске буне 1844. године о чему је у историографији доста писано.¹ Циљ овог рада је да прикаже Јовановића у другом светлу, да се на примеру његовог школовања у Србији и иностранству, објасне околности у којима је настајао први слој интелектуалаца, рођених у Србији после 1815. године и школованих тридесетих година, те да се исправе неке неправедно уврежене оцене о том нараштају.²

---

* Рад је резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804–1918): Подстицају и искушења европске модерне* које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Евиденциони број пројекта 177031.

¹ Јован Димитријевић, *Кајтанска буна у Шајцу 22. септембра 1844*, Нови Сад, 1886; Јован Милинковић Алавантић, *Књижевна крађа, Кајтанска буна у Шајцу 1844. године*, Нови Сад, 1889; Алекса Ивић, *Кајтанска буна 1844* у: Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра, Београд 1926 Јован Милићевић, *Историја Кајтанске буне (Србија 1844. г.)*, Зборник Филозофског факултета, V–1, Београд, 1958, 269–312.

² Јован Милићевић, *Прва група србијанских студената, државних питомаца школованих у иностранству (1839–1842)*, Историјски часопис 1960, IX–X. Студије и расправе историчара Јована Милићевића сабрани су у: Ј. Милићевић, *Друшћивене појаве у Србији XIX века*, приредио Радош Љушић, Београд, 2002, 30–45. У овом раду чланци Јована Милићевића биће цитирани према тој књизи.

Из постојећих енциклопедија о Стојану Јовановићу зна се да је рођен у Београду око 1818. године, где је завршио основну школу, после које је уписао у Вишу школу у Београду, па Крагујевачку гимназију коју је завршио 1836. године.³ Током 1837–1838. године био је примљен у Војну академију у Пожаревцу коју је похађао неколико месеци. У јесен 1839. године изабран је за „правитељственог” питомца и упућен на студије у Беч. После Вучићеве буне 1842. године, као присталица династије Обреновић учествовао је у три покушаја обарања уставобранитељског режима. Први пут у јесен 1842. године, потом у лето наредне године и на крају у Катанској буни 1844. године.⁴

За разумевање Јовановићевог интелектуалног развоја, посредно и генерације којој је припадао, на почетку ћемо се осврнути на шири друштвено-политички контекст у којем је тај нараштај стасавао. У државно-правном провизоријуму који је успостављен у првим годинама кнез Милошеве владавине временом се формирала и развијала патронско-клијентелистичка пирамида на чијем врху је стајао владар. Писари, кнезови, судије, кметови, па и сами трговци били су у зависном положају према кнезу Милошу. Њихов друштвени положај, материјална сигурност и напредовање у служби и послу зависили су од ауторитативног владара. Добро је познато, такође, да се из тог слоја обесправљених чиновника и старешина временом образовала опозиција, будући уставобранитељи који су с власти протерала и кнеза Милоша и династију Обреновић.⁵ Патронско-клијентелистички принцип видљив је у приватној сфери. Кнез Милош и кнегиња Љубица јављају се као добротинитељи осиротелих породица или деце из блиског окружења. Махом су то биле варошке породице које су се у Србију доселиле из Бугарске, Македоније или Босне. Милост коју су Обреновићи указивали тим породицама узвраћена је приврженошћу династији. Навешћемо неколико примера. Јован, отац Анастаса Јовановића (1817–1899), литографа и управника двора кнеза Михаила, био је трговац родом из Враце у Бугарској. Када је Јован изненада умро око 1831. године, његов син Анастас се кнезу Милошу наметнуо као вешт сликар и овај га је као благодејанца упутио на студије сликања у Беч 1838. године. До краја живота Анастас Јовановић је остао приврженик

³ О Стојану Јовановићу Цукићу написане су следеће биографије: М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа*, Београд, 1888, 213–215; Дејан Обрадовић, *Јовановић Цукић Стојан*, Српски биографски речник 4 И-Ка, Нови Сад, 2009, 660–661.

⁴ М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 71–72. У јуну 1843. године Стојан Јовановић је предводио групу од осам обреновићеваца који су намеравали да подигну буну. Сви су похватани у виноградима око Тополе (АС, МУД-п, 1843, VII, 14).

⁵ Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић II*, Београд 1909, 463–476; Тетсуја Сахара, *Патронско-клијентелистичке мреже и стварање српске државе почетком 19. века*, Годишњак за друштвену историју 1999, VI, св. 1, 1–11; Радомир Ј. Поповић, *Уставобранитељска генерација-Гарашанинова 1835–1858*, у: Српске политичке генерације 1788–1918, Београд, 1998, 87–99.

Обреновића.⁶ Отац Филипа Христића (1819-1905) у Србију се доселио из Самокова у Бугарској за време Првог српског устанка. После очеве смрти, бригу о Филипу преузео је митрополит Мелентије Павловић који га је приближио кнегињи Љубици и кнежевићима Милану и Михаилу. Запао је за око кнезу Милошу и захваљујући томе остварио је завидну политичку и дипломатску каријеру.⁷

Стојан Јовановић је припадао генерацији Анастаса Јовановића и Филипа Христића, пошто је рођен 1817. године.⁸ На основу мало сачуваних података о породичном пореклу Стојана Јовановића, може се закључити да је одрастао у сличним околностима у којима су одрастали његов презимењак Анастас и Христић. Отац му је био београдски трговац и умро је око 1827. године.⁹ Мајка Пеладија „трговачка удовица”, одгајала је њега и две ћерке Марију, и Тону (нисмо утврдили њено крштено име).¹⁰ Мајка је одиграла кључну улогу у синовљевом школовању. У писму које је упутио кнезу Милошу 24. августа/5. септембра 1833. године у којем моли да му се стави на располагање новац из пупиларне масе који се после очеве смрти чувао у каси Суда београдског, Стојан Јовановић пише: „Бедна моја мајка шест ме је година матерње по смрти оца (...) мог неговала и од своји и сестара моји руку доста тешко обдржавала и

⁶ Љубомир Никић, *Аутиобиографија Анастаса Јовановића*, Годишњак музеја града Београда 1956, III, 385–416; Р. Љушић, *Кнегиња Љубица*, Горњи Милановац, 1997¹, 179–187.

⁷ Филип Христић, *Успомене*, приредила Јелена Пауновић Штерменски, Београд, 2015.

⁸ У литератури су наведене различите године Стојановог рођења. М. Ђ. Милићевић пише да је рођен 1819. годину, а историчар Дејан Обрадовић наводи 1818. годину (М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*; Дејан Обрадовић, *нав. дело*, 660–661). Међутим, у већини школских документа у којима је уписан Стојанов узраст закључује се да је рођен 1817. године. У списку ученика Велике школе у Београду који су 5/17. септембра 1832. године положили испит за Стојана Јовановића је наведено да има 13 година, па према томе је рођен 1819. Годину дана касније, уписано је да је имао 16 година. У марту 1836. године када су полагани испити на полугодишту школске 1835/36. године за Јовановића је наведено да је стар 19 година, а 1839. године, када је послат на студије у Беч уписано је да је стар 22 године (*Школство у Србији 1817–1838. Документи из фондова Архива Србије*, приредиле Татјана Драгићевић, Славица Тимотијевић, Београд, 2009, 226–227, 230–231, 256–257; АС, Кнежева канцеларија, XXXVIII–203; АС, МПС, 1839/400). У књизи кршћених Саборне цркве у Београду није уписано име Стојана Јовановића, Историјски архив Београда (даље: ИАБ), Матична књига рођених Саборне цркве 1816–1827, књ. 1.

⁹ Историчар Дејан Обрадовић износи претпоставку да је Стојанов отац био Јован Шишмановић, базрђанбаша кнеза Милоша у Београду, Д. Обрадовић, *нав. дело*, 660–661.

¹⁰ Пеладија је била жива 1839. године када је Стојан Јовановић изабран за државног питомца, Архив Србије (даље: АС), Државни савет (даље: ДС), 1839/581: Пеладија „жителиница здешња” умрла је у Београду 5/17. фебруара 1844. године, ИАБ, Матична књига умрлих Саборне цркве у Београду 1841–1845, књ. 17. У Регистру умрлих Саборне цркве 1840–1860. године једино је уписана ова Пеладија и то је, највероватније мајка С. Јовановића.

ранила. То је она науке и среће моје ради, као чедољубива мати с крајњим својим напрезањем истина, ал' опет радо чинила, нити икакве зато награде иште, уверена будући, да ме је вечном благодарношћу к себи обвезала."¹¹ Породичне прилике су се донекле поправиле када се Стојанова сестра Марија удала за утицајног кнез Милошевог чиновника Петра Лазаревића Цукића, човека живописне биографије: посинка Карађорђевог војводе Павла Цукића, потом посланог, пандура и чиновника кнеза Милоша, и на крају каријере члана Савета.¹² Не може се поуздано сазнати како су Обреновићи обратили пажњу на сиротог Стојана Јовановић, али он је као ђак Крагујевачке гимназије 1835/36. године постао питамац кнеза Милоша („живи из књажеског благодјејанија”).¹³ Јовановић је на милост коју су му Обреновићи указали, узвратио фанатичном приврженошћу.¹⁴

Јовановић је у основну школу у Београду кренуо око 1825. године. Његово трогодишње основношколско образовање може се реконструирати на основу Христићевих мемоарских забележака.¹⁵ Основна школа у Београду се налазила код Саборне цркве, на месту данашње основне школе „Краљ Петар”. У њој су учитељовали Михаило Николић Ресничанин, звани учитељ Миша, „учитељ Лаза”, то јест Лазар Павловић и Грк Георгије Захаријадес.¹⁶ Ученици су учили буквар, часловац, катихизис,

¹¹ АС, Кнежева канцеларија (даље: КК), XXXVIII, 223. Кнез Милош је изашао у сусрет молиоцу и наредио је члану Суда Макси Ранковићу да се из касе Суда преда Стојану Јовановићу петсто гроша.

¹² Савременици су Стојана Јовановића због породичних веза са утицајним зетом, прозвали Цукић, али то презиме, тачније надимак, никад није користио у званичним документима. Стојан Јовановић, заправо, и нема некакве везе са Цукићима. Петар Лазаревић, који је, такође, називан Цукић из првог брака имао је сина Косту Цукића, а у браку са Стојановом сестром Маријом (Мацом) имао је ћерку Јелисавету, Цају, жену Милана Петронијевића (М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, 806–810; Радомир Ј. Поповић, *Аврам Пејронијевић 1791–1852*, Београд 2012, 265). Марија, Маца, Цукић (1813–1888) умрла је 13/25. фебруара 1888. године у 75-ој години (ИАБ, Матична књига умрлих Саборне цркве у Београду 1877–1892, књ. 72). На дан када је умрла М. Ђ. Милићевић је записао у дневник: „Ноћас је умрла Маца, жена пок[ојног] Пере Цукића, коју смо сви звали Дада. С њом одлази у гроб један делић наше новије историје (А САНУ, 9327). Наиме, Милићевић је бројне појединости из прошлости Србије сазнавао из казивања Марије Цукић.

¹³ Благодјејанци кнеза Милоша у школској 1835/36. години у Јовановићевој класи били су још Алекса Стефановић, Данило Данић, Стефан Груборовић, док је за Филипа Христића наведено да га издржава митрополит Петар (*Школско у Србији 1817–1838*, 254–257). Поред поменутих, првој генерацији свршених ученика Крагујевачке гимназије припадали су Адолф Шлезингер, Антоније Мајсторовић, Димитрије Црнобарац, Јован Перунички, Милан Давидовић, Петар Стојковић, Сретен Поповић и Симеон Божић (*Сјоменица мушке гимназије у Крагујевцу 1833–1933*, Крагујевац, 1934, 480).

¹⁴ „Као талентиран ђак, обасипат је благовољењем и Милоша и Михаила: достојна победа за благодарно срце”(Ј. Милинковић Алавантић, нав. дело, 26–27).

¹⁵ Ф. Христић, *Успомене*, 40–42.

¹⁶ Дарко Ивановић, *Српски учитељи из Хабзбуршке монархије у Србији 1804–1858*, Београд, 2006, 52).

рачунање, писање и појање. Пошто учбеника није било, српски језик се учио читањем књига Д. Обрадовића, М. Видаковића, Ј. Вујића и Вукове Песмарице. Учитељ Миша је ученике сва три разреда учио појању.¹⁷

Хатишериф из 1829. године, иако је убрзо по доношењу дерогирани, дао је могућност Србима да оснивају школе. На основу поменутог Хатишерифа у Београду је у октобру 1830. године основана „Виша” или „Врховна” школа. Први ђаци школе били су кнежевићи Милан и Михаило, Стојан Јовановић, Данило Данић, Филип Христић, Димитрије Николић, Иван Матић, Сретен Поповић, Јован Перуничкић, Благоје Лазић (...) од којих су многи, што ћемо видети, наставили школовање у Бечу 1839. године. У ствари прва генерација ученика Врховне школе била је слична нараштају који је школован на Великој школи у Београду од 1808. до 1813. године (Лазар Арсенијевић Баталака, Вук Караџић, Алекса Карађорђевић...), пошто су и једини и други припремани за државну службу. То што се Јовановић једно време школовао са „беговима” Миланом и Михаилом Обреновићем није без значаја за разумевање потоње његове присности са кнезом Михаилом. У школи се учило према плану који је саставио професор Димитрије Исајловић, и то: општа историја, земљопис, јестественица, рачун, немачки језик и писање.¹⁸ Због лошег успеха ученици су на крају школске 1830/31. године понављали разред. Уместо Исаиловића који је премештен на другу дужност за професора Велике школе постављен је Атанасије Теодоровић.¹⁹ На крају друге школске године, после главног испита који је одржан 5/17. септембра 1832. године ученици су према успеху подељени на „старије” и „млађе”. Стојан Јовановић и Филип Христић као „старији” ученици оцењени су оценом „прве класе”, док су „превасходни”, дакле, најбољи у њиховом разреду били Димитрије Николић, Данило Данић, Стефан Марковић и Антоније Ранковић.²⁰ Прво полугође у трећој школској години завршено је испитом 24. марта/5. априла 1833. године. У комисији која је испитивала

¹⁷ Ф. Христић, нав. дело, 40–42.

¹⁸ Димитрије Исаиловић/Исајловић (1783–1853) рођен је у Даљу. Завршио је гимназију у Карловцима и филозофију у Пешти. Професор је Учитељске школе у Сомбору. У Србију је дошао 1830. године где је био професор Велике школе, Крагујевачке гимназије и Лицеја. Уређивао је „Српске новине”. До краја живота заузимао је високе положаје у државној управи. Бавио се превођењем, историографијом и лексикографијом (Ана Столић, *Димитрије Исаиловић/Исајловић*, Српски биографски речник 4 И – Ка, Нови Сад, 2009, 192).

¹⁹ Атанасије Теодоровић (1801–1842) рођен је у Руми. Завршио је карловачку гимназију, филозофију и право у Пешти. У Србију је дошао на позив Јеврема Обреновића и постављен је за професора и управника Велике школе. Потом је био професор Крагујевачке гимназије, Војне академије и Лицеја. Преводио је са латинског и немачког (Радосав Марковић, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд, 1957, 284).

²⁰ Мита Петровић, *Финансије и усјанове обновљене Србије до 1842. године I*, Београд, 1901, 801–803; *Школство у Србији 1817–1838*, 221.

ученике били су Димитрије Исајловић, Алекса Симић и Цветко Рајовић. У извештају кнезу Милошу, комисија истиче „да је младеж школска, како старије, тако и млађе класе, не само у предаванима им наукама, но у вњешњем изображенију и нравственом воздјеланију желајемо успјех и заиста учинили.”²¹ Током те школске године ученицима старијег разреда придодати су физика (јестественица), психологија (душесловије), граматика немачког језика и читање латинског језика. Школа је у јесен 1833. године премештена из Београда у Крагујевац, а са њом су прешли и ученици који су је похађали.²² На главном испиту одржаном 21. августа/2. септембра 1833. године Јовановић је поново ученик „прве класе”.²³ Тада је у његовом разреду („најстаријој класи”) било десет ученика. Током школске 1833/34. године Јовановићева класа учила је „немачку граматику, штил србски, численицу (аритметику), всемирну и србску историју, земљописаније, етику, државоученије (статистика), душесловије (психологија), јестественицу (физику) и баснословије (митологија)”.²⁴ Велика школа је на иницијативу Димитрија Давидовића 1835. године преименована у гимназију, и уместо три од школске 1835/36. године уведен је четврти разред („старија класа човечности”).²⁵ Јовановић је припадао првој генерацији која је завршила Крагујевачку гимназију 1836. године.²⁶

Школовањем у Врховној школи, па потом у Крагујевачкој гимназији Стојан Јовановић је стекао највише образовање које се могло стећи у кнез Милошевој Србији. Иако су му предавали искусни професори (Исајловић и Теодоровић), ниво знања које је стекао није био посебно висок. Учило се из професорских предавања, без уџбеника и учила која би омогућила лакше усвајање знања. Јовановићев просечан успех последица је и његовог живог темперамента, више спремног за акцију и покрет, а мање за стрпљиво учење. У карактеристици која је написана

²¹ *Школсѣво у Србији 1817–1838*, 221.

²² Срећко Ђунковић, *Школсѣво и просвѣта у Србији у XIX веку*, Београд, 1970, 48–49.

²³ *Школсѣво у Србији 1817–1838*, 230.

²⁴ Исто.

²⁵ *Сѣоменица мушке ѓимназије у Краѓујевиу*, 480.

²⁶ На испиту одржаном на полугодишту, у марту 1836. године, Јовановић је оцењен оценом „прве класе” у „вероученију, историко-филозофическим наукама, краснослоно-поетическим наукама”, док је на крају школске године, на главном испиту 17/29. августа 1836. године, хришћанску науку положио с оценом „превасходан”, из историјско-филозофских предмета оцењен је оценом „прве класе с превасходством”, док је из поетско-филолошких предмета оцењен оценом-„ прве класе”. Јовановић и Алекса Стефановић су, ипак, „смагарајући на [за] прилежна причисљају [придружују] се превасходним”. Том оценом њихове генерације оцењени су већ Д. Црнобарац, Ф. Христић, М. Давидовић, Данило Данић и Јован Перуничкић (*Школсѣво у Србији 1817–1838*, 256–257, 402, 412–413). Заједно са Јовановићем Крагујевачку гимназију завршили су Адолф Шлезингер, Антоније Мајсторовић, Димитрије Црнобарац, Јован Перуничкић, Милан Давидовић, Петар Стојковић, Сретен Поповић и Симеон Божић (*Сѣоменица мушке ѓимназије у Краѓујевиу*, 480).

на крају његовог школовања у Крагујевачкој гимназији пише: „Јогунаст, самовољан и противречећи, па и подмукличина (онај који је подмукао-прим. Р. П.).”²⁷

Прва генерација свршених ученика Крагујевачке гимназије ступила је 1836. године у државну службу. Стојан Јовановић је постављен најпре за практиканта Суда у Крушевцу, а потом за писара код „полковника” Петра Лазаревића.²⁸ За време кратке чиновничке каријере Јовановић је од друге половине 1838. до јесени 1839. године обављао дужност писара Начелства Округа београдског, а потом протоколисте Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела.²⁹

У спровођењу политике војног снажења Србије, кнез Милош је 1837. године иницирао оснивање војне школе, која је требало да ишколује будуће официре. „Књажеско-србска воена академија” после вишемесечних припрема званично је отпочела с радом 15/27. децембра 1837. године у Пожаревцу. Посебна комисија коју су чинили шеф војне канцеларије Илија Гарашанин, директор свих школа у Србији Петар Радовановић и управник Академије Стеван Хркаловић од свршених ученика Крагујевачке гимназије и ученика виших разреда изабрала је 32 кадета („питомца”, „јункера”). У школским клупама поново су се нашли С. Јовановић, Ф. Христић, Д. Данић, С. Груборовић, М. Давидовић и други.³⁰ Војна академија, упркос залагању управника Хркаловића, није заживела. У априлу 1837. године премештена је из Пожаревца у Београд, а већ у мају из Београда је измештена у Крагујевац. За време кратког постојања Академија је била је највиша образовна установа у земљи.³¹ У Војној академији кадетима су предаване наука хришћанска, историја, математика, немачки језик, лепо писање, српска грамаџика и географија. Иако је било предвиђено, због недостатка наставника, нису предавани француски језик и цртање (цајхновање). Реално, настава у Војној академији је трајало око три и по месеца, до пресељења у Београд, а потом је због премештања и затварања, настава извођена нередовно и с прекидима. У школи је нарочита пажња посвећена настави математике. Стојану Јовановићу и осталим кадетима континуитет са Великом школом и Крагујевчком гимназијом представља је професор Атанасије Теодоровић, који им је

²⁷ АС, КК, XXXVIII, 203.

²⁸ Исто.

²⁹ АС, МПс, 1839, 400; 1840, 375.

³⁰ Р. Марковић, нав. дело, 288.

³¹ Када је коначно укинута у јуну 1838. године, министар просвете Стефан Стефановић Тенка је предложио кнезу Милошу да се виши разреди Крагујевачке гимназије „место укинуте Воене школе ... на степен Лицеума возвисе” (Р. Марковић, нав. дело, 301). Владимир Грујић, *Лицеј и Велика школа*, Споменик САНУ СХХVIII, Одељење друштвених наука 25, Београд, 1987, 11.

предавао историју и математику.³² У сваком случају, припадници првог нараштаја високошколаца школованих у Србији кнеза Милоша, од саме државне управе, подстакнути су 1837. године да наставе школовање и та чињеница је, чини се, кључна у настојањима истих тих питомаца, пре свих Христића и Јовановића да затраже државно благодјејаније и наставак школовања у иностранству.

Наиме, Јовановић и Христић су после укидања Војне академије 1838. године молили кнеза Милоша да их о државном трошку пошаље у иностранство ради даљег школовања. Није познато какав је био одговор кнеза Милоша. Када је у пролеће 1839. године устројена власт према Турском уставу у Министарству просвете је израђен нацрт којим је предвиђено школовање државних питомаца у иностранству. Министар Стефан Стефановић Тенка према том плану планирао је да држава стипендира школовање студената у Цариграду, Бечу и Паризу.³³ Због политичке кризе која је настала абдикацијом кнеза Милоша није се приступило реализацији тог плана, али су Христић и Јовановић, позивајући се на поменути план, упутили молбу Намесништву у августу 1839. године.³⁴ Молба је прослеђена на одлучивање Савету на којем је одлучено да се о државном трошку на студије у Беч пошаље шест младића, а на студије рударства у Шеминц у Угарској четири младића. Намесништво је препоручило министру просвете да се бирају младићи искључиво из сиромашних породица, али да се поред тога у обзир узме „способност и даровитост њихова”.³⁵ Нестрпљиви што не добијају одговор Христић и Јовановић су се поново обратили Намесништву почетком септембра. Коначно, Намесништво је 16/28. септембра 1839. године донело одлуку о упућивању десет благодјејанаца, тадашњих чиновника, на студије у иностранство. На школовање у Беч су послати Димитрије Црнобарац,

³² Професори у Војној академији били су Стеван Хркаловић, Атанасије Теодоровић, Аврам Гашпаровић, Алекса Лазаревић и за војну обуку извесни Мачић (Р. Марковић, нав. дело).

³³ Р. Љушић, *Прво намесничийво (1839–1840)*, Београд, 1995, 95.

³⁴ Р. Љушић, исто. Филип Христић у мемоарима пише: „Мало по мало, па се заче у мени жеља да пошто пото, одем у стране земље да се учим. Јавим то мом другу Стојану Јовановићу, и склоним га да заједно поднесемо молбу намесништву, да нас обојицу пошаље у стране земље на науку, макар с најамњим благодјејањем. Седнем па напишем дугачку молбу, потпишемо је обојица и предамо” (Ф. Христић, нав. дело, 99). У молби од 24. јула/5. августа 1839. године коју су потписали Ф. Христић и С. Јовановић, између осталог, писало је: „Цељ, дакле, коју с отваженијем овим нашим на корист, срећу и ползу отечества нашег постићи желимо, и коју од познања, нас саме у срцима нашим грејемо и чувамо, јест отићи у стране изображене државе и ту, ма после каквог труда и мучења, приобрести себи оне науке, знања, вјежества и способности, којима би, чинећи и радећи све на ползу отечества, делом показала и осведочила, какав је у нама дух српски, како умемо љубити отечество своје, и шта жртвовати с тежењем само помоћ принети за довести га до првог и највећег благостојанија његова” (АС, Државни савет 1839, 581).

³⁵ Ј. Милићевић, нав. дело, 33–34.

столоничник Министарства унутрашњих дела, Филип Христић, столоничник у Министарству просвете, Данило Данић, писар Суда београдског, Стојан Јовановић, протоколиста у Сантитетском одељењу Министарства унутрашњих дела, Стефан Груборовић, експедитора у Апелацији и Косту Магазиновића, ађутант у Главном војном штабу.³⁶ „Пројект”, односно план школовања шесторице државних питомаца у Бечу које је саставило Министарство просвете предвиђао је да они прву годину уче немачки и француски језик, а потом да упишу студије у Бечу. После једногодишњег учења језика, у Бечу би на даљим студијама остала четворица питомаца, међу њима и Стојан Јовановић, док би Филип Христић и Димитрије Црнобарац, школовање наставили у Паризу. Министарство, осим што је назначило учење страних језика, одредило је да студенти у Бечу после једне године наставе школовање „најпре у реалној, а потом у политехническој школи” у којима и даље језике усваршавали и нарочиту пажњу поклонили учењу алгебре, архитектуре, хидротехнике и да се за пет година у Србију врате као „способни инџинири и архитекти”. За питомце у Паризу предвиђено је студирање права или медицине и да се у земљу врате као „совршене јуристе или лекари.”³⁷ Колико је тај пројекат био нереалан показаће време, јер су изазови пред које су стављени и влада и благодјејанци били велики.

Заједничко за све благодјејанце који су упућени на школовање у Беч било је да су муку мучили како да са ниском стипендијом изађу на крај са скупом у Бечу. За сваког од њих из државне касе за стипендије издвајано је годишње 200 талира. Јосиф Миловук, тада чиновник српске владе, који их је званично допратио у Беч и који је за њих ангажовао професоре француског и немачког језика, уредио је да се стипендија питомцима исплаћују посредством цинцарске трговачке куће Курти.³⁸ Показало се да стипендија од двеста талира није било довољно за плаћање стана, хране и учитеља страних језика, па је кнез Михаило на предлог Министарства просвете и уз сагласност Савета, у јесен 1840. године повисио благодјејаније са двеста на триста талира, а одређено је и додатних 25 талира

³⁶ У Бечу се на студијама о државном трошку одраније налазио Димитрије Ђурић и Анастас Јовановић.

³⁷ АС, МПс, 1839, 400 (АС, МПс, 1839, 400). Ј. Милићевић, нав. дело, 33–35; Р. Љушић, исто.

³⁸ Благодјејанци из Беча – Министарству просвете, Беч 25. јун/7. јул 1840; Исти – Истом, 28. октобар/9. новембар 1840 (АС, МПс, 1840, 66). У писму Министарству просвете 18/30. марта 1841. године питомци моле да им се стипендије исплаћују пре првог дана у месецу, „будући се овде све с почетком њиовог месеца плаћа” и жале се на „комисионара” Куртија и банкара Германа (АС, МПс, 1842, I, 7). У извештају „правитељственог банакара Германа” Министарству просвете 13/25. фебруара 1842. сазнајемо да је питомцима издато стипендија за период од 1. фебруара до 30. априла 1842. у износу од по 150 форинти сребра, Анастасу Јовановићу 100 форинти и 156 форинти за плату учитеља, укупно 10006 форинти (АС, МПс, 1842, II, 49).

за школске потребе (плаћање учионице, прибора за писање и слично).³⁹ Јовановићево студирање у Бечу поврх тога било је оптерећено дуговима из прошлости и ванредним трошковима. Као писар Начелства Округа београдског остао је дужан државној каси 256 гроша. Министарство финансија је од Министарства просвете 26. јула/7. августа 1840. године затражило да се од Јовановићеве стипендије наплати дуг. Знајући да ће се Јовановићу отежати и онако тежак положај, Министарство просвете је предложило отпис дуга или „да причека док се временом дужник способним не учини и дуг свој отплати”. Предлог је изнет на одлучивање пред Савет који се сагласио са предлогом Министарства просвете да се одложи исплата дуга.⁴⁰

Већи проблем је настао када је требало платити трошкове Јовановићевог и Црнобарчевог лечења за које је „комисионар” Курти исплатио 67 форинти у сребру. Наиме, у октобру 1840. године Јовановић је две недеље леčio упалу плућа за шта је ангажован извесни доктор Аугустиновић.⁴¹ Када је Курти потражио наплату поменуте суме из државне касе, Министарство просвете је од кнеза Михаила 25. новембра/7. децембра 1840. године затражило мишљење по ком основу ће се исплатити дуг: одбијањем од бладодејанија питомца или исплатом из државне касе. Кнез Михаило „у споразумјенију са Совјетом” 27. фебруара/11. марта 1841. године решио је, ипак, да трошкове око лечења исплате сами питомци, „јер је њима, сад особито повишњем благодејанија довољна сума за одржавање њино дана, од које могу они и овако непредвидиме трошкове исплаћивати.”⁴² Најава да ће му се за исплату тог дуга одбијати од стипендије, приморала је Јовановића да се писмом 28. марта/7. априла 1841. године обрати министру просвете Радичевићу, молећи „да се на мене таква немилост не излије, јер ... онда или морам овамо милостињу од кога тражити, или се свакој срамоти, као правитељства србског питомца подвргнути.” Јовановић се позивао на то да му благодејаније у време када је боловао није било повећано.⁴³ С тим аргументом Министарство просвете је у писму Савету 7/19. априла 1841. године предлагало да се трошкови Јовановићевог лечења подмире из државне касе и „што су и осталим питомцима овакови трошкови у време, кад су мање благодејаније

³⁹ Министарство просвете-питомцима у Бечу, без датума, концепт (АС, МПс, 1840, 66).

⁴⁰ АС, МПс, 1840, 375. Јовановић је из Беча 18/30. новембра 1840. године Министарству просвете послао облигацију „којом признанаје дуг” од 256 гроша и 30 пара (АС, МПс, 1840, 375).

⁴¹ За лечење Стојана Јовановића доктор је наплатио 36 форинти и 20 крајцара. Сваку од 26 визита коштала је по једну форинту, пуштање крви 24 крајцаре, десет пијавица 3 форинте и 20 крајцара, лекови 3 форинте и 2 крајцаре и на крају за послугу 4 форинте (АС, МПс, 1841, I, 7).

⁴² АС, МПс, 1841, I, 7.

⁴³ Исто.

уживали, из правитељствене касе плаћани”.⁴⁴ Савет је 14/26. јуна 1841. године остао при раније донетој одлуци да питомци „у случају болести сами себе издржавају, и да им се ако би у случају нужде што примили, после од благодeјанија одбија”.⁴⁵ Но, невољама Стојана Јовановића ту није био крај. Крајем марта 1841. године лопови су, док је био на предавањима, провалили у стан и однели све његове личне ствари. „Несрећа ова довела га је (Јовановића-прим. Р.П.) у тако велику сметњу из које се никако избавити не може, ако му се помоћ не пружи, јер да он други пар аљина направи, готови новаца нема, а да од плате своје заштеђује, читава година треба да толико заштеди, с тим може један пар аљина да начини”, писали су министру просвете Стојанови другови из Беча 1/13. априла 1841. године. Министру су предложили да се Јовановићу из државне касе позајми новац за куповину одела.⁴⁶ Решењем кнеза Михаила које је потврдио Савет 10/22. априла 1841. године одлучено је да се Јовановићу позајми педесет талира за набавку одела, а дуг би исплаћивао одбијањем од стипендије до Турђевдана 1842. године.⁴⁷

Друга врста тешкоћа с којима су се Јовановић и остали питомци суочавали током студирања у Бечу била је међусобна омраза због политичких уверења. Сукоби уставобранитеља и обреновићеваца који су се у јесен 1839. године разбуктали у Кнежевини, одразиле су се на студенте у Бечу. Из мемоара Косте Магазиновића може се имплиците закључити да су он, Данић, Груборовић и Црнобарац били на страни „вучићеваца”, а Јовановић и Христић на страни „обреновићеваца”.⁴⁸ Сретен Л. Поповић и сам ђак у то време у Бечу пише да је Јовановић као жестоки обреновићевац намеравао да из Беча дође у Београд да убије Вучића.⁴⁹

Знање које су „правитељствени питомци” понели из Србије било је релативно ниско. Иако су учили немачки језик у Високој школи и Крагујевачкој гимназији, ниси га научили.⁵⁰ Зато је планом Министарства просвете било предвиђено да питомци током прве године „студирања” у Бечу посвете учењу немачког и француског језика, те да после годину дана, када науче језик, упишу студије у Бечу и Паризу. Јосиф Миловук за месечну плату од 20 форинти за учитеља немачког језика ангажовао

⁴⁴ АС, МПс, 1841, I, 7.

⁴⁵ АС, Деловодни протокол МПС за 1841, бр. 732.

⁴⁶ Ф. Христић, Д. Данић, С. Груборовић, Д. Црнобарац-С. Радичевићу, Беч, 1. април 1841 (АС, МПс, 1841, I, 7).

⁴⁷ АС, МПс, 1841, I, 7

⁴⁸ А САНУ, Историјска збирка, Мемоари Косте Магазиновића, 9288; Ј. Милићевић, *нав. дело*, 40–42.

⁴⁹ „Ја бар то знам, а мислим да ће знати и Филип” (Сретен Л. Поповић, *Путовање по новој Србији (1879 и 1880)*, Београд, 1950, 388–389).

⁵⁰ Ф. Христић, *нав. дело*, 98; С. Л. Поповић, *нав. дело*, 208–209.

студента права у Бечу, пречанина, Ђорђа Петровића. Исти износ плаћан је учитељу француског језика, извесном Жану Бизалу.⁵¹

Учење немачког језика, будући да су били у средини у којој се тим језиком говорило и да им је предавао сународник, није предствљало већи проблем.⁵² Штавише, Јовановић, Христић и Црнобарац су мимо знања осталих питомаца и Министарства просвете ангажовали Петровића да им држе предавања из природног права, кога су плаћали од свог депарца, желећи да се темељније припреме за предстојеће студије.⁵³ Међутим, са учењем француског језика који до тада у школама у Србији нису учили, од почетка одвијало се с потешкоћама, јер им је предавао професор који није знао српски, а они немачки језик. При томе, професор француског језика, по природи педант и строг, питомцима се претпоставио не само као учитељ, већ и као старатељ. Почетком 1840. године питомци се учестало жале министру просвете на учитеља француског језика. Министар С. Стефановић Тенка Вука Карацића моли у писму од 15/27. марта 1840. године да испита да ли су оптужбе питомаца на учитеља француског оправдане или не. У случају да су жалбе основане, Стефановић предлаже Вуку да у „договору и сагласију с г. Копитаром” нађе другог учитеља. У супротном, „имајте слободу, те иј у моје и целога овдашњег правитељства име својски опоменете и посаветујете, да се неупитни умишљенија и безрасудни поступака окану и задовољавајући са досадњим језикоучитељем својим све силе своје употребе како ће француски језик што пре и боље научити”.⁵⁴

На површину је избио највећи проблем којим је обележено студирање првих државних питомаца у Бечу, о чему у својој расправи пише Јован Милићевић, надзор и контрола. Као већ одрасли младићи и бивши чиновници, питомци су одбијали сваки вид туторства, сматрајући себе слободним да сами доносе одлуке које су у њиховом интересу. Тако су необавештавајући Министарство просвете у Београду, крајем марта 1840. године, пошто је истекао тромесечни уговор, ангажовали Хрвата Франа Курелца за учитеља француског језика.⁵⁵ Претходно је Бизал у присуству

⁵¹ Ђорђе Петровић је после завршетка студија прешао у Кнежевину Србију. Приредио је *Реџистар или обширно назначеније садржаја Законика грађанског, уредаба земаљски и указа*, Београд, 1847; *Речник закона, уредаба и уредбени прџописа издани у Књажевсџу Србији од 1827. до њоловине 1854*, Београд, 1856.

⁵² Питомци су 29. јануара/10. фебруара 1840. године пар месеци одкако су почели да уче немачки језик, обавестили министра просвете „да се већ са преводима немачким занимамо, и да међу собом говорити почињемо” (АС, МПС, 1839, 400).

⁵³ Петровић је касније и Магазиновићу, мимо знања других држао предавања (А САНУ, Мемоари Косте Магазиновића, 9288).

⁵⁴ *Прејиска VI (1837–1842)*, Сабрана дела Вука Карацића XXV, Београд, 1993, 436–437.

⁵⁵ Фран Курелца – Вуку Карацићу, Пешта 29. март 1840. Курелца је из Пеште обавестио Вука да су га српски питомци из Беча, преко Јанка Шафарика позвали за учитеља

Вука Караџића 8/20. фебрура 1840. године одржао испит, једини који је сачуван, на којем су Стојан Јовановић, Филип Христић и Константин Магазиновић из читања, граматике, превођења, конверзације и залагања оцењени највишом оценом: „врло добар”.⁵⁶ Министарство просвете се често обраћало Вуку Караџићу, тражећи од њега, да обрати пажњу на учење и понашање питомаца у Бечу. Са друге стране, Вук о питомцима није имао високо мишљење.⁵⁷ Коначно, у фебруару 1841. године кнез Михаило је поставио Вука за надзорника српских питомаца у Бечу, али ни тиме није постигнуто од стране владе у Београду жељено дисциплиновање питомаца у Бечу.⁵⁸ Што се тиче школовања, залагања и постигнутих резултата Стојан Јовановић је био међу бољим питомцима у Бечу. Он је у лето 1840. године, када је према провобитном плану требало да се определи шта ће студирати, обавестио Министарство просвете да је рад да студира право у Паризу. Министарство просвете је, међутим, за годину дана продужило учење страних језика у Бечу. Питомци су се уједно припремали за упис на универзитет учећи на приватним часовима филозофију и право. На истеку друге школске године Јовановић је поново 10/22. јуна 1841. године молио Министарство просвете да му се одобри даље школовање у Паризу.⁵⁹ Међутим, Министарство није прихватило

француског језика „а Ви изволите ту србску младеж уверити о мојој приправности за што прије к њој приспети, и о мојој захвалности, чим је мени добро помислити хтела, и толико ми поверење показала” (*Прејиска VI (1837–1842)*, 438; 441–442). Фран Курелац (1811–1874) учио је гимназију у Карловцу, Грацу и Загребу. Студирао је у Бечу и Братислави и издржавао се давањем часова страних језика. Истакнут је припадник Илирског покрета. Публиковао је различиту језичку грађу и преводе са латинског (*Hrvatski biografski leksikon* 8 Kг-Li, Zagreb, 2013, 416–417).

⁵⁶ АС, МПс, 1840, 197. *Архивска зраћа о Вуку Караџићу 1813–1864*, приредио Голуб Добрашиновић, Београд, 1970, 267.

⁵⁷ У писму министру просвете С. Радичевићу Вук 11. јануара 1841 пише: „Кад дођем тамо донећу Вам истинити и за Вас врло нужни рапорт о овдашњим питомцима правитељства Српскога, и казаћу Вам, шта о њима за унапредак мислим ја с другом овдашњом господом, која ствар ову познаје и разуме” (*Прејиска VI (1837–1842)*, 586).

⁵⁸ Вук у писму од 26. августа/7. септембра 1841. године обавештава Министарство просвете да питомци „не држе за милост” то што их је влада послала на студије у Беч „него мисле и говоре да се они с тим жртвују за народ, и да их је правитељство преварило, дигнувши их из службе и обећавши им више, него што им сад чини; осим тога они мисле да нијесу ђаци или дијецца, којима да се казује како да се владају, него да су бивши чиновници и господа, која то и сами знаду. С оваквијем мислима они су се сваки по својој склоности и владали у свачему, као самовољни господичићи”. Вук Караџић-Министарству просвете, Беч 26. августа/7. септембра 1841 (*Прејиска VI (1837–1842)*, 674–675).

⁵⁹ „Сад пак како се опредељено... време већ приближава да се по школама јавним разилазимо, држим себи за дужност ипак високославно Попечитељство просвештенија учтиво до знања доставити да ја при мом истом предложењу, које сам му ... 7. августа пр. 1840. године послао, тврдо што се науке и места тиче, остајем (...) сирјеч у Француску, престолну варош Париз ићи (...) да науку на коју склоност имам, на француском језику учим (...). Јер, то је наравна ствар, да се у једној престолној вароши таковој свашта лакше

молбу, о чему је посредством Вука Карацића обавештен у августу 1841. године: „Стојана Јовановића предложеније да православне науке совершава, Попечитељство совршено одобрава (ако је за слушање такови довољно преправљен), но с том променом, да он такове не у Паризу, као што представља, него у Бечу слуша. У Париз пак зато не, што би он за слушање православни наука тамо, совршено добро франуцски знати и разумети морао, да би толкујућег професора свог одма разумети, предмете одма поњати, но што је најглавније, и исказати, и на папир ставити мого; друго пак и зато, што би, будући да редовни слушателъ бити не би мого, ... слаб и мали успех учинио. Но ни у Германију даље не може му се по томе дозволити, што се и тамо свободно толкујући и наустиче преподају науке. Него нека се с добро учињеним успехом у основоположенијама Логике и Метафизике постара, православне науке на ползу Отечества у истом месту, гди је и досад био, у всеучилишћу слушати.”⁶⁰ Стојан Јовановић је одлуку са жаљем прихватио, и „за невољу” пристао је да настави студије у Бечу.⁶¹ Вук је Министарству просвете у писму од 26. августа/7. септембра 1841. године предложио да Јовановић и Црнобарац на Универзитету у Бечу током прве године похађају предавања из природног и криминалног права и општу статистику. Другу годину права на којој се предавало римско право, „Царина-монопол-уређење (Zoll-Monopol-Ordnung) и Казнено право (Strafgesetzbuch)” због несврхисходности и тежине требало је према Вуковом предлогу да прескоче и да друге године студирања уче предмете који се предају на трећој години студија: Грађанско, Трговачко и Политчко (Wechselercht). У трећој, последњој години студија, Јовановић и Црнобарац би учили „начин суђења (Gerichtsordnung), Schwerpolizeiübertretungen (тешки полицијски преступи) и науке политичке, као: финансију, државну економију, законодадељство и политику. А поред овијех наука може бити да би за њих врло нужно било да слушају и Staatsbuchhaltung (државно књиговодство) и Staatsrechnung (државно рачуноводство).”⁶²

што се науке тиче, а особито светско изображеније, што је за мене најнуждније (...). Овом мом предложењу и молби напокорније вискославно Попечитељство просвештенија молим, нека оно противно не буде, него напротив и потребно ми средство за целъ моју постићи, од милостивог књаза и господара српског издејствује. А ја му се тврдо обвезујем да ћу се истог достојним показати, као што се оно врло лако о том уверити може, почем ја себе сваким противностима, које ми престоју, у случају ако ми се потребна средства не одобре, подвргавам, и што ја, као у већ зрелим годинама мојим знам добро од зла разликовати, и оно што ми треба радити” (Стојан Јовановић-Министарству просвете, Беч 10. јун 1841, АС, МПС, 1842, II, 49).

⁶⁰ Министарство просвете – Вуку Карацићу 5/17. августа 1841 (*Вукова йрејиска* I/1 1837–1842, 661).

⁶¹ Исто.

⁶² Исто, 675–676.

Вук Караџић је према препоруци Министарстава просвете од 11/23. септембра 1841. године уписао питомце на одређене факултете у Бечу.⁶³ Приликом уписа Јовановића и Црнобарца на Правни факултет обратио се молбом аустријској влади којом је молио да се Јовановићу и Црнобарцу најпре дозволи похађање наставе на Правном факултету и слушање само одређених предмета („само ради потребе у земљи нашој“) и ослобођење од плаћања школарине („тридесет форинти на годину за свакога“). Аустријска влада је 1/13. децембра 1841. године уважила Вукову молбу, па су Јовановић и Црнобарац званично постали студенти Универзитета у Бечу.⁶⁴

Јовановић је упрегао све своје силе да с најбољим успехом заврши прву годину студија и то с једним циљем, да му се омогући наставак студирања у Паризу.⁶⁵ После завршеног првог семестра, мимо Вуковог знања, обавестио је министра просвете да је успешно положио испит из Статистике европских држава.⁶⁶ Јовановић је поред Статистике, на крају школске године положио Природно право и Аустријски казнени законик.⁶⁷ Универзитет у Бечу му је 30. јула 1842. издао сведочанство о положеним испитима, које је преведено на српски, а истинитост превода потврдио је Вук Караџић 31. јула 1842. године.⁶⁸ Жељу да настави студије „рационалних наука“ у Паризу, Стојан Јовановић је поново изнео у писму Министарству просвете 28. јула 1842. године. „За двогодишње, пак, време које би ја јошт желио у страним државама учећи се пробавити, рад би био, држећи се може и ... Попечитељства цељи, што је више (али

⁶³ Филип Христић и Константин Николајевић (заменио К. Магазиновића) наставили су студије у Паризу. У Бечу су Данић и Груборвић уписали Политехнички факултет, а Димтрије Томић филозофију (*Вукова брелиска VI 1837–1842, 709*)

⁶⁴ Исто, 709, 762.

⁶⁵ О књижевним интересовањима Стојана Јовановића може се судити према књигама на које је био претплаћен. Као писар Начелства Округа београдског 1839. претплатио се на књигу Јована Филиповића, *Филозофија права*, Београд, 1839. Наредне године као „слишатељ више математ[ике] и физике“ претплатник је на књигу Лукијана Мушицки, *Синхронизација, књига дружа (Славенска)*, Будим, 1840. Године 1842. као „питомац прав[итељства] србског“ пренумерант је на књигу Марка Тулија Цицерона, *Тускуланска испитанија*, превео с латинског Јаков Живановић, Беч, 1842 (Матица српска, *Грађа о пренумерацији на српске књиге*).

⁶⁶ АС, МПс, 1842, III, 186. Министарство просвете је тим поводом 3/15. априла 1842. године тражило да пошаље сведочанство и о другим испитима које је Јовановић положио (*Вукова брелиска VI 1837–1842, 806*).

⁶⁷ АС, МПс, 1842, VI, 494.

⁶⁸ „Господин Јовановић Стојан, родом из Београда у Србији од А. Г. [универзитетске таксе] ослобођен је као гост и по прописима који важе за странце, веома марљиво је посећивао предавања природног и аустријског кривичног права на ц.к. универзитету у Бечу и на јавном испиту на завршетку студија добио је најбоље оцене из оба предмета. Понашање је било потпуно у складу с академским прописима“ (АС, МПс, 1842, III, 186; *Вукова брелиска VI 1837–1842, 831–832*).

совршено) могуће, рационални наука славне професоре слушати, учити, светско изображеније у највишем степену прибављати, различне нације и карактере њине познавати, дакле, у великој вароши бити, а особито практику у француском језику, која ми одвећ нужна, имати”.⁶⁹

Међутим, испитима Стојана Јовановића и Димитрија Црнобарца у јулу 1842. године, као ванредни изасланик српске владе присуствовао је, заједно са Вуком, Јован Стерија Поповић. Црнобарац је према Стеријиној оцени показао добар успех, а Јовановић се нешто слабијим показао, мада је у званичној потврди Бечког универзитета, наведено да је Јовановић „добрио је најбоље оцене из оба предмета”. Јовановић и Црнобарац су Стерију пријатно изненадили завидним знањем немачког језика. У закључку, Стерија за све питомце наводи да им је свима потребно много времена да дођу „до оне питомости која је у Бечу домашња, и за којом сваки образовани човек тежити мора”. Његово присуство и оцена пресудно су утицали на одлуку Министарства просвете која је прослеђена Савету 5/17. августа 1842. године да се питомци „у отечество поврате”.⁷⁰

Тиме се завршило, с прекидима, преко петнаест година дуго школовање Стојана Јовановића. Погрешно би било закључити да је Јовановићево образовање било узалудно. Иако је било половично, нередовно, праћено одрицањима и оскудицом, вредно сведочанство његовог школовања је приручник за учење француског језика. Ради се уједно о првом делу које је неки од државних питомаца послатих на студије 1839. године публикувао.

Француска граматика Стојана Јовановића штампана је у Бечу у штампарији мехитариста 1844. године.⁷¹ Аутор је дело посветио кнезу

⁶⁹ АС, МПС, 1842, VI, 494.

⁷⁰ Ј. Милићевић, нав. дело, 39; Владимир Грујић, *Школско реформаторски рад Јована Стерије Поповића у Србији 1840–1848*, Београд, 1956, 161–162; АС, МПС, 1842, III, 186; Вукова *Ирејиска VI* 1837–1842, 831–832).

⁷¹ *Француска граматика или достаточнo упућенъ Француски језик и без помоћи учителя учити и научити*. Част прва. По најбољим граматикама израђена Стојаном Јовановићем, у Бечу: у књигопечатњи ерменскога манастира, 1844, 254. На основу Новаковићеве библиографије прилажемо подужи преглед штампаних књига на српском језику за учење француског језика од почетка 19. до друге половине 19. века на основу којег се може закључити да је Јовановићев приручник један у низу са тим садржајем. Ј. Вујић, *Руководство къ францустѣй Граматицѣ во употребленіе Славено-Сербскія юности. Сочинено Францускаго и Италианскаго языка учителемъ въ Триестѣ*. Въ Будинѣ Градѣ, 1805; А. Околски, *Францускій букваръ за употребленіе учеће се младежи у србском лицеуму*, Београд, 1839, 32; А. Околски, *Француска граматика, по методу Носла и Шапасла и други болъи ауктора граматике француске за употребленіе учеће се младежи србске у княжества србскогъ лицеуму*, Београд [1840], 106; *Малый рѣчникъ (vocabulaire) француско-србскій*, Београду, 1842, 156; А. Околски, *Француски букваръ заедно са читаоницомъ къ употреблѣнію учеће се младжи србске. Уређенъ и изданъ професоромъ францускогъ езика у лицему княжества србског. Abécédaire premières lectures françaises*, у Београду, при правитель. књигопеч. 1843, 150; А. Околски, *Француска граматика*,

Михаилу („Његовој светлости милостивјешему књазу, господару Михаилу М. Обреновићу са страхопочитанијем посвећује издатељ”). Иако се ради о компилаторском делу („по најбољим граматикама израђена Стојаном Јовановићем”), тај приручник је српским читаоцима приближио савремене метода учења француског језика – *lingua franca* те епохе.⁷² У Предговору Јовановић наводи да тим делом жели да се одужи „Роду” и „Отечеству”, јер је француски језик „у данашњем свету најраспрострањенији и за свако светско собрашћеније најнужнији”. Пошто у Србији учитеља за француски језик „врло слабо имамо”, то се одлучио да изговор речи и фраза (преко пет хиљада) напише „српским словима”. Корисницима *Грамајике* је препоручио обавезне вежбе гласног изговора француских речи, учење напамет речи и фраза, разложно учење и примењивање граматичких правила и вежбања која је приложио у другом делу књиге. Предговор који је написао 26. јуна/8. јула 1844. године Јовановић је завршио стиховима: „Колико сам ја могао/Толико сам Србском Роду,/Свесрдечно помогао; А ко оће боље,/Широко је поље;/Пак му хвала будђ и слава!/Ако боље знање своје,/Србском роду он покаже”.⁷³

На полеђини задњих корица дато је обавештење да се књига може набавити у Бечу код Анастаса Јовановића, „литографа и молера”, у Пешти „код славне Матице српске”, у Новом Саду код П. Лазаревића, „материалисте (Donau-Gasse)”, у Земуну код трговца Т. Томића, у Београду код Петра Лазаревића, „полковника и члена Савета” и у Крагујевцу код Арсенија Туцаковића.⁷⁴

Уводна поглавља Јовановићевог приручника посвећена су изговори-ма гласова и речи на француском језику (*О гласовима кроз нос излазећим, О изговарању њолугласни писмена, О присоједињењу или скојчавању*

---

*по методу Ноела и Шапасла и други бољи аутора граматике француске за употреб-
леніе учеће се младежи србске у лицеуму княжества србскогъ, састављна професором
францускогъ езика у истом лицеуму. Друга и трећа частъ, Београду [1842], 147; Д.
Исаиловић, Француско-србскій рѣчникъ, Београду, 1846, 1484; Разговори француски-
србски за младежъ, коя се съ францускимъ езикомъ занима, Београд, 1851, 98; Д. Матић,
Машатова мала француска граматика за србску младежъ, коя починѣ учити францускій
езикъ, Београд, 1854, 232; Францускій букваръ. Прегледала и одобрила школска комисія.
Abécédaire français, Београд, 1863, 46; А. Вулић, О изговарању франц. језика за српске
ученике, Београд [1864], 32; М. Ђ. Милићевић, Француска граматика за србске гимназије.
Просію и са свим ѣрактійично најисао Шарл Арен ѣрофесор франц. књижевностіи, на
србски ѣревео секретіар у мин. ѣросвееіе и цркв. дела. Први део, Београду, 1864, 282;
Љ. Шпанић, Практичнийи курсъ францускогъ езика или упражненія и затаци удѣшебу
граматикалинимъ редомъ и у форми діялоге съ особитимъ обзиромъ на србизмо-галицизме.
(...) Прва свезка. У Београду, 1864, 77.*

⁷² Милан Ђ. Милићевић је француски језик учио користећи Јовановићев приручник: „И писац ових врста има да захвали овој граматички за многу олакшицу у учењу францускога језика” (М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, 213–215).

⁷³ Исто.

⁷⁴ <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?id=1144562164611584>

речи...), а затим следе одељци о именицима, падежима, члану, придевима, бројевима, прилозима, глаголима и глаголским временима, правилним и неправилним глаголима, акценту... Јовановић је у сваком одељку пружио неопходна граматичка објашњења и пропратио примерима написаним на француском који су фонетски написани на српском језику.⁷⁵

У рукописној заоставштини Анастаса Јовановића налази се писмо Стојана Јовановића које је послао Анастасу Јовановићу из Новог Сада 30. новембра 1844. године.⁷⁶ У томе ничег не би било чудног, да је Стојан Јовановић према досадашњим сазнањима у то време био жив. У историографској литератури као непобитна чињеница стоји да је Јовановић погинуо у Катанској буни почетком октобра 1844. године.⁷⁷ У поменутом писму Анастасу Јовановићу, Стојан пише: „Ја сам Настасе здрав и да тога још није, а како ме гоне са свију страна, зло по мене. Нову несрећу у Србији ваљда си чуо. Тек правителство узурпаторско вели да сам и ја у то јако умешан и зато сам морао оладит из Земуна, јер ми је пре недељу дошло из Београда известије да ме или њиме суоченства ради предаду, или да ми се њин пасош одузме и да се од границе удаљити морам, пак ја за предузети све то измакнем пре и засад се у Новом Саду налазим. Али опет морам којекуда врдати да ме не би укебали. И због ти моји путовања и страдања остао сам јако без трошка. Зато те Настасе братски молим, постарај се, те ми што брже једно 300 комада *Грамаџике* с објавленијама пошаљи (...). Ако се ти својски не потрудиш, нећу иј никад ни добити. Не пожели за мене труда, пак узми Кочу и отиди фактору и изцанкај колико више можеш комада, казавши му, што ми више комада даде, то ће пре исплаћен бити. Што се посвете тиче, то ћу ја овамо штампати дати, само ми Грамаџике пошљите.”⁷⁸ Да ли је Стојан Јовановић погинуо у

⁷⁵ На пример: „§ 22 О правленю мложественог броя прилагателни имена [придева-прим. Р.П.]. 1. Мложествени број прави се код прилагателни имена исто тако, као и код существителни [именица – прим. Р.П], сирѣч, додавши им едно *s* на краю, н.п. Le bon canif, *ла бон каниф*, добар перорез; les bons canifs, *ле бон каниф-добри перорези*” (С. Јовановић, нав. дело, 58–59).

⁷⁶ Музеј града Београда (МГБ), Анастас Јовановић (АЈ), 674. Нија јасно да ли је реч о датуму по јулијанском или грегоријанском календару. Анализом потписа и рукописа тог писма очигледно је да је реч о рукопису Стојана Јовановића Цукића.

⁷⁷ Јован Милићевић је закључио да се из првих извештаја о сукобу катана и уставобранитељске војске не може сазнати шта је било са Стојаном Јовановићем (Ј. Милићевић, *Катанска буна*, 191–192). Јеврем Гавриловић, начелник Округа ваљевског непосредно после сукоба са катанама известио је Министарство унутрашњих дела следеће: „Што се, пак, предводника бунтовника Стојана Јовановића тиче, за њега се досада и ни од кога дознати није могло куд је и како са прочом дружином на коњима одбегао” (АС, МУД-п, 1844, IX, 101). Међутим, начелник Округа подринског Илија Чворић обавестио је Министарство унутрашњих дела да је са својом војском 25. септембра/7. октобра 1844. године убио осам катана, „наместо међу којима се је налазио коловођа бунтовнички Стојан (АС, ПО, 74–255).

⁷⁸ МГБ, АЈ, 674.

Катанској буни 1844. године или је неким чудом ту буну преживео, тема је за посебну расправу.

Стојан Јовановић је припадао првој генерацији која је у кнез Милошевој Србији завршила све постојеће школе, од основне школе и Високе школе у Београду до Крагујевачке гимназије 1836. године. Гоњен унутрашњом амбицијом и жељом за даљим образовањем, изабран је 1839. године у прву групу државних питомаца који су послати на даље школовање у иностранство, у Беч. Француски језик који је учио у Бечу одшкринуо му је прозор с погледом на космополитски Париз, у којем је безуспешно желео да настави даље образовање. Занесеност, идеализам и фанатизам са којима је учествовао у бунама у корист Обреновића од 1842. до 1844. године, красиле су Јовановића и као студента. Његове молбе Министарству просвете Кнежевине Србије од 1840. до 1842. године откривају нам да је за Јовановића, уосталом као и за већину његових савременика широм Европе, Париз био центар светске културе, науке и уметности. Сопствени успех у учењу француског језика и жеља за студирањем на тлу Француске инспирисале су Стојана Јовановића да приреди компилаторско дело *Француска грамаџика*, која је штампана у Бечу 1844. године. Тим делом желео је да сународницима приближи једну велику културу. Истовремено тиме се одужио кнезу Михаилу (Обреновићима), „Роду” и „Отечеству”, дакле, свима који су му омогућили образовање. Стојана Јовановића зато, не би требало посматрати само као бунцију и обреновићевца, већ и као интелектуално чедо тек ослобођене Србије.

Радомир Ј. Поповић

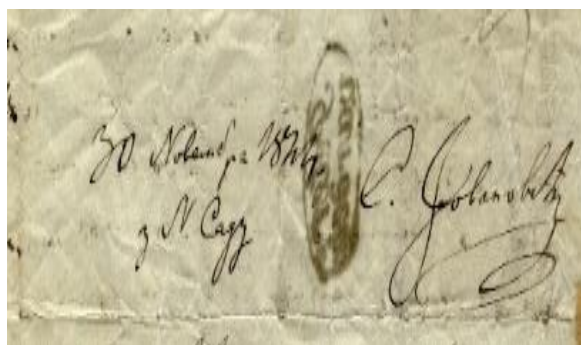
Кључне речи: Стојан Јовановић – Цукић, Висока школа, Крагујевачка гимназија, Београд, Филип Христић, Француска грамаџика, Катанска буна

Radomir J. Popović

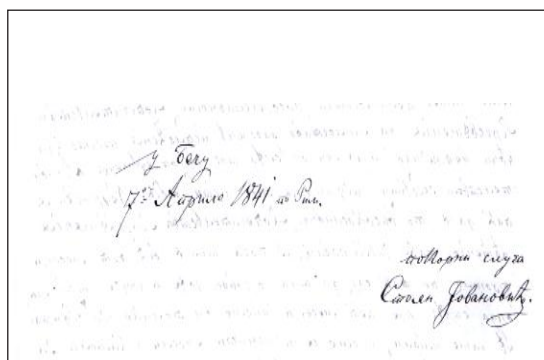
STOJAN JOVANOVIĆ – A STATE CADET AND THE AUTHOR
OF FRENCH GRAMMAR

Stojan Jovanović, called by the name of Cukić by his contemporaries, is mainly known as a leader of Katanska buna (The Rebellion of Katanas) in 1844. The subject of this paper is Jovanović's education in Serbia and Vienna. A thesis statement is that Stojan Jovanović, Filip Hristić, and Anastas Jovanović have enjoyed the favor and support of the Obrenović family, to whom they have been loyal in return. Stojan Jovanović belonged to the first generation of students who've graduated from all schools existing in Serbia during Prince Miloš's reign – he has finished the primary school in Belgrade, the High School, i.e. the Kragujevac Gymnasium in 1836, and has attended the Military Academy in Požarevac, Belgrade and Kragujevac be-

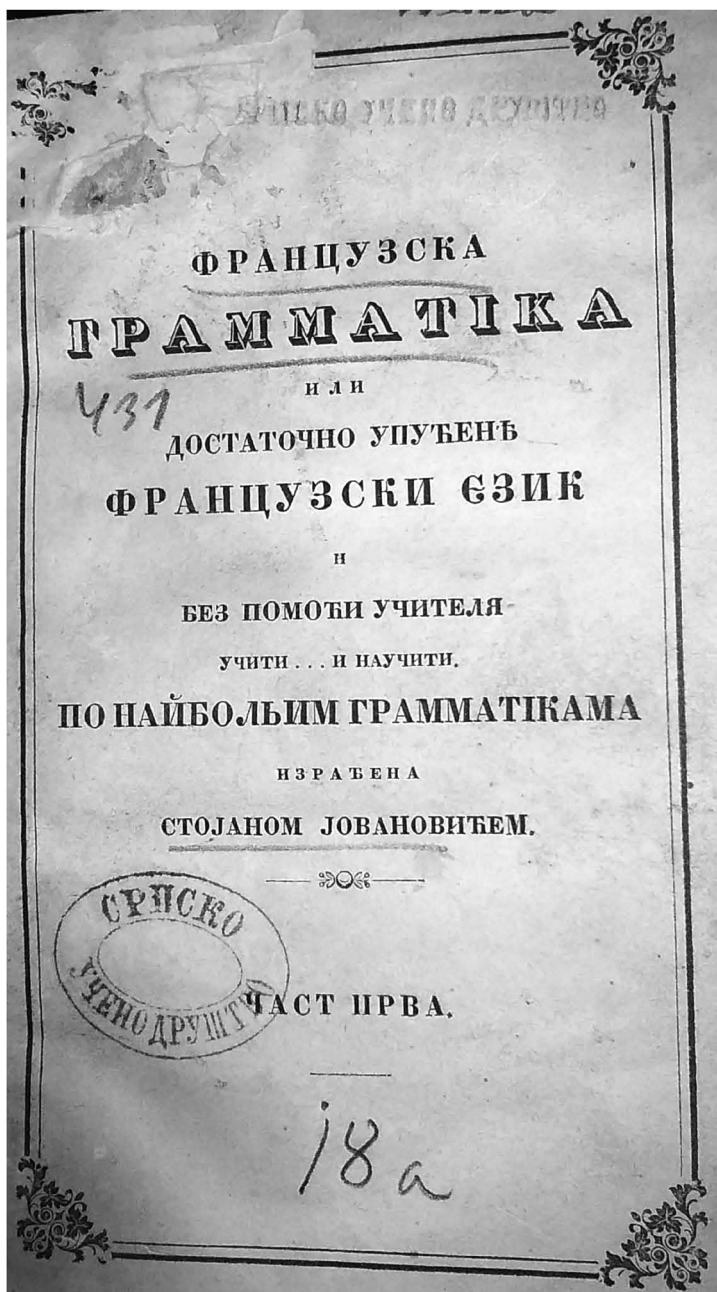
tween 1837 and 1838. In 1839. Jovanović was appointed to the first group of state cadets who were sent to study in Vienna. This generation of students was in many ways similar to the one that attended the Belgrade Higher School (1808 – 1813). Jovanović stayed in Vienna for three years. For the first two years he has learned French and German, preparing for the Law school. He has enrolled at the Vienna University in the winter of 1841, and passed three exams by the end of the school year. Several times he has asked the Ministry of education in Belgrade to send him to study in Paris, but he was denied. On the initiative of the emissary of the Serbian government, Jovan Sterija Popović, Jovanović and other cadets have been withdrawn from the studies in Vienna. Between 1842. and 1844. Jovanović has taken part in three rebellions against the regime of *Ustavobranitelji* (the Defenders of the Constitution). In the summer of 1844. in Vienna, Jovanović has printed a manual for learning French, *French Grammar*. Although it is a compilation, the manual is significant since it has brought contemporary methods of learning French language to Serbian readers. The papers end with a well founded presumption, based on the yet unknown document, that Stojan Jovanović has survived the *Katanska buna* in 1844.

Потпис С. Јовановића у писму Анастасу Јовановићу,
Нови Сад, 30. новембар 1844. (МГБ, АЈ, 674)

Потпис С. Јовановића у писму Стефану Радичевићу,
Беч, 7. април 1841. године 1844. (АС, МПС, 1841, I, 7).

Насловна страна *Француске граматике*, штампана у Бечу, 1844.